

Vicenç M. ROSSELLÓ i VERGER (2018). *Les Illes Balears. Mallorca, el sud i sud-est (municipis de Lluçmajor, Campos, Ses Salines, Felanitx i Manacor)*. Palma: Institut d'Estudis Balearics i Institut d'Estudis Catalans, 547 p.

***Mallorca, el sud i el sud-est* de Vicenç Rosselló, ara en català¹**

Onofre Rullan

*Departament de Geografia
Universitat de les Illes Balears*

Presentació

Honorable Consellera de Cultura del Govern de les Illes Balears, Senyor Director de l'Institut d'Estudis Balearics, Senyor President de l'Institut d'Estudis Catalans, Don Vicenç, amigues i amics.

Intentaré fer-vos cinc cèntims de les 547 pàgines de *Mallorca, el sud i sud-est* de Vicenç M. Rosselló i Verger. Per això parlaré breument de l'autor i el seu context acadèmic així com del llibre que presentam.

Vaig veure per primera vegada aquesta tesi doctoral a l'antic departament de Geografia a Son Malferit de Palma a finals de la dècada del 1970 quan cursava els meus estudis de llicenciatura. Recordo que era un llibre que m'impressionava pel seu contingut i, també, pels seus 4,5 cm. de llom que, tot s'ha de dir, en l'edició catalana se n'ha aprimat un, només en fa 3,5. Vaig comprar el llibre el 1983 per 1.500 pts (9 €) a la Cambra de Comerç de Palma i, des d'aleshores, com tots els clàssics, ha estat un llibre de consulta habitual malgrat el pas del temps.

Vicenç Rosselló i el seu context acadèmic

El treball de Rosselló fou la primera tesi balear de geografia emmarcada en el paradigma de la geografia regional que classificava i analitzava regions naturals (amb l'empremta humana que en reforça el seu caràcter en paraules

1. El text es correspon bàsicament al de la presentació del llibre el dia 12/11/2018 com a un dels actes de la Setmana del Llibre en Català celebrada al parc de les Estacions de Palma (fig. 1). S'han incorporat les notes i citacions necessàries per una correcta compressió del text.

Dantín Cereceda) enfront de l'anterior tradició de les descripcions per unitats politicoadministratives.

La regió natural (sovint tautològicament anomenada regió geogràfica) era entesa com a àmbit que es congriava amb certa homogeneïtat interna a partir de determinades característiques naturals afaiçonades per les activitats humanes que s'hi desenvolupaven. Aquestes activitats eren les forjadores del paisatge i, quan el paradigma de la regió natural era dominant, eren fonamentalment les agràries. Posteriorment, quan l'agricultura i la ramaderia cediren davant d'altres activitats, es començà a parlar de regions urbanes, difuses... I la regió natural serà allò que hem anat desdibuixant i perdent en un irresponsable procés de "destrucció creativa" en paraules del sociòleg Werner Sombart i de l'economista Joseph Schumpeter. El llibre de Rosselló que ara es torna a presentar ens permet visitar aquella antiga regió natural del sud i sud-est de Mallorca que avui, com la resta de les Illes Balaers, és en un accelerat procés de descomposició.

La geografia regional que analitzava regions natural era força deutora de la geografia francesa que comptava amb la rutilant figura de Paul Vidal de La Blanche (1845-1918). Una influència de la geografia regional francesa que es mantindrà pràcticament fins a la dècada del 1980 quan els paradigmes neopositivistes anglosaxons desplaçin els regionals. Un paradigma regional que assumeix la *Historicitat de l'acció humana i la idea de resposta i adaptació «activa» als obstacles del medi* (Riudor, 1989, p. 23). Però quan el paradigma

Figura 1. Presentació del llibre a Palma

Font: Leonard Muntaner Editor.

D'esquerra a dreta Onofre Rullan, Vicenç M. Rosselló, Francesca Tur (consellera de Cultura), Joandomènec Ros (president de l'IEC) i Francesc M. Rotger (director de l'IEB)

regional francès es consolida a l'Estat espanyol ho fa ja amb *una tendència cap a l'especialització temàtica que també s'observa a França des dels anys quaranta i cinquanta quan l'escola vidaliana comença a entrar en crisi* (Riudor, 1989, p. 26).

Però aquesta tendència a l'especialització temàtica no és la que s'observa en la tesi de Rosselló que reconeix directament la seva inspiració en obres de geografia regional francesa no especialitzades temàticament, com les de Maurice Le Lannou (1906-1992) sobre Sardenya (Le Lannou, 1941) o la de Max Derruau (1920-2004) sobre la Limanya (Derruau, 1949).

A Espanya el paradigma de la regió naturals arriba a través d'obres com "L'Espagne", inclosa en la *Nouvelle Géographie Universelle. La Terre et les homes* publicada per Reclus (1876) o la *Geografía de España* en primera edició de 1908 del mallorquí Rafael Ballester (1916). Però serà segurament l'obra de Juan Dantín Cereceda qui consolidarà el paradigma regional a Espanya amb obres com *Resumen fisiográfico de la península Ibérica* (Dantín, 1948 [1912]) i, especialment, el seu *Ensayo acerca de las regiones naturales de España* (Dantín, 1942 [1922]).

A Catalunya els estudis aplicats a comarques naturals específiques seran pioneres arreu de l'Estat i tenen dues fites clau amb els estudis sobre la Cerdanya de Pau Vila (1926) i sobre la plana de Vic de Gonçal de Reparaz (1928). Segurament els primers treballs geogràfics on, a escala comarcal, s'aplica la metodologia d'anàlisi de la regió natural.

A les Balears la geografia d'aquella època era conrada sobretot per catedràtics d'Institut (Company, 1988) com Josep Lluís Pons i Gallarza 1823-1894, Joan Llopis (1851-?), Mateu Obrador (1853-1909) o el ja esmentat Rafel Ballester i Castell (1872-1931), segurament el més reconegut geògraf mallorquí d'abans de la guerra civil malgrat que la major part de la seva vida acadèmica la desenvolupà a la península, en particular a Girona.

Tanmateix, per tal de veure la llum les primeres i modernes tesis doctorals en Geografia caldrà esperar a la dècada del 1960 en paral·lel, com tants altres canvis, a l'eclosió de l'economia turística.² I així, el 1962, Vicenç Rosselló llegeix i defensa *Mallorca, el sur y Sureste*, tesi regional dirigida per Antonio López Gómez que, a més de director, actuà com a secretari del corresponent tribunal que fou presidit per Amando Melón i en foren vocals, Joan Reglà, Manuel de Terán y José M. Jover. La tesi es publica dos anys més tard (Rosselló, 1964b) i, penso, ha estat la primera i única que podríem adjectivar, sense pal·liatius, de tesi balear de Geografia Regional.

Quatre anys més tard de la seva publicació i sis més de la seva lectura, el 1968, Bartomeu Barceló defensa la segona tesi de geografia balear, però ja som davant d'una tesi amb especialització temàtica: *Evolución reciente y estructura*

2. Tot i no tractar específicament sobre els Illes Balears, segurament la primera tesi de geografia d'un mallorquí fou la defensada el 1907 per Rafael Ballester (Colom, 1980) a la Universitat Central (Madrid) i publicada en dues edicions els anys següents (Ballester, 1908; 1909).

actual de la població de las Islas Baleares. La tesi fou publicada dos anys més tard (Barceló, 1970).³ Tant la de Barceló com les primeres tesis doctorals balears, totes elles de Geografia Humana, conservaran el corresponent capítol sobre el medi natural de la comarca que analitzen⁴. Es tractava d'un residu d'aquella antiga tradició vinculada a la regió natural ja que la part dedicada al medi natural són a capítols anecdòtics, no sempre justificats pels objectius i posterior desenvolupament de la recerca que s'aborda. El paradigma de la regió natural ja era una romanalla que s'esvaïa...

La geografia regional com la de la tesi de Rosselló, s'ha de reconèixer, no tingué continuïtat a les Illes Balears, les tesis amb especialització temàtica i/o ancorades en els nous paradigmes emergents tancaren aquella gairebé *non nata* tradició⁵.

Vicenç Rosselló, com Bartomeu Barceló, cursà estudis de ciències naturals a la dècada de 1950s abans de llicenciar-se en Filosofia i Lletres, secció d'Història i fer la tesi en Geografia. Fet important per explicar l'èxit de la tesi de Rosselló emmarcada en el paradigma de la regió natural. Base naturalística i formació d'historiador, comú als geògrafs de l'època, que fructifiquen en tesis regionals. Comunió d'allò natural amb allò cultural, geografia física i geografia humana, geografia regional en estat pur...

Però Rosselló, com és sabut, no va fer la seva carrera acadèmica a Mallorca, Rosselló és un destacadíssim membre de l'anomenada Escola Valenciana de Geografia (Ramiro, 2002) fundada pel ja esmentat Antonio López Gómez. López Gómez fou catedràtic de geografia de València de 1955 a 1969 i, entre d'altres, fundà *Cuadernos de Geografia* (1964) –avui segona revista espanyola més antiga d'Espanya després d'*Estudios Geográficos* que acaba d'assolir els 100 números– i fundador del mateix departament de Geografia de València l'any 1966, 15 anys abans de la fundació del de Palma el 1981.

Vicenç M. Rosselló Verger⁶ es llicencià en Història (1958), doctor i ajudant de càtedra (1962), Adjunt (1963), Catedràtic, primer de la Universitat de Múrcia (1967-69) i, després, de la de València arran del trasllat a Madrid de López Gómez el 1969. Si no vaig errat són 383 les seves publicacions que, val a dir,

3. Tant Rosselló com Barceló havien dut a terme les seves tesines a la segona meitat de la dècada del 1950. La primera fou la de Barceló sobre Ocaña i la segona la de Rosselló sobre el prat de Sant Jordi. Ambdues tesines foren publicades en forma d'article a *Estudios Geográficos* (Barceló, 1956; Rosselló, 1959).

4. Ens referim a la quarta, cinquena i sisena tesi de geografia defensades per Salvà (1978), Brunet (1981) i Florit (1983). L'excepció de la norma és la tercera tesi de geografia defensada per Albert Quintana, l'any 1975, i publicada més tard (Quintana, 1979). En aquest darrer cas (la primera tesi llegida ja a la Facultat de Filosofia i Lletres de Palma) el paradigma regional ja és completament absent alhora que s'emmarca en l'onada neopositivista que eclosionaria a Espanya un poc més tard, a la dècada del 1980.

5. Tot i això, alguna recent tesi de Geografia de la UIB, com a l'Ivan Murray (2012), han volgut recuperar aquella antic vincle entre allò natural i allò humà i socioeconòmic, però ara emmarcant-se en nous paradigmes com el de la sostenibilitat.

6. Hi ha varies publicacions dedicades a Rosselló, en destacam el número 40 (2001) de la revista *Afers: fulls de recerca i pensament* i el volum coordinat per dos dels seus deixebles (Santjaume i Mateu, 2006) on hi ha, en paraules de Lluís Gómez, la biografia més completa i vivencial de l'autor (Mateu, 2006). Són prou interessant també algunes de les entrevistes més geogràfiques que ha concedit Rosselló Verger (Boira, 2000; Mir i Pons, 2004).

s'han incrementat notablement arran de la seva jubilació el 2001. Les seves obres van des dels primers treballs sobre el prat de Sant Jordi ja esmentats a la darrera publicació d'enguany, si no se me n'ha escapat cap..., *Rèquiem per als molins aiguaders de Mallorca* (Rosselló, 2018). Mai més ben dit, roda el món i torna al Born.

Vicenç Rosselló ha dirigit 32 tesis doctorals que, posats a simplificar, crec que podríem dividir en dues etapes que es vinculen amb els principals canvis de paradigmes que han afectat la geografia espanyola. Una primera etapa de tesis regionals que tot seguit comentarem i en la que s'hi emmarca la pròpia tesi de l'autor que avui presentam i una segona etapa, de tesis temàtiques específiques, amb alguns anys que es compaginen ambdós plantejaments. L'especialització temàtica de Rosselló ha estat en Geografia Física⁷, en particular en geomorfologia litoral tot i que no podem oblidar la seva producció en el camp de la història de la cartografia. Camps aquests que no podem abordar en aquesta presentació.

Però la seva tesi s'emmarca, com dèiem, en la primera d'aquestes etapes. López Gómez havia iniciat la tasca de cobrir el mapa de les més de 30 comarques valencianes dedicant-hi una tesi a cadascuna d'elles. I així defensaren les tesis Eugenio Burriel sobre l'Horta Sud (1970), Pérez Puchal sobre el Baix Palància i Fernando Arroyo sobre la Vall de Sogorb (1978). I Rosselló, com deixeble aplicat de López Gómez, segueix la seva tasca i dirigeix les tesis de José Quereda sobre la Marina d'Alacant (1973), Josep Costa sobre el Marquesat de Dénia (1973), Clemente Herrero sobre l'Horta Nord (1973), Vicente Gozálviz sobre el Baix Vinalopó (1975) i la d'Enric Matarredona sobre l'Alt Vinalopó (1981). Així com altres tesis de fora del País Valencià com la de López Ontiveros sobre la Campiña de Córdoba (1972), la de Gabriel Cano sobre l'Hoya de Baza (1973) i la d'Alfredo Morales sobre l'Altiplano de Jumilla-Yecla (1972).

Però parlem del llibre que avui presentam.

El llibre

La tesi del 1962 *Mallorca, el sur y Sureste* fou publicada en forma de llibre el 1964 i havia de ser el primer volum de l'obra "*Las Islas Baleares. Estudio geográfico y económico*" dirigida, des de la Cambra de Comerç de Palma per Bartomeu Barceló⁸. Es tractava de programar la mateixa tasca d'investigacions comarcals que, des de València, planificava López Gómez.

Però quin era el mapa comarcal que es volia cobrir amb tesis o estudis equivalents? Doncs un mapa que presentà el mateix Rosselló Verger, el 1964, al XX Congrés Geogràfic Internacional a Londres inserit en un treball sobre el reguiu

7. Dirigí la primera tesi de Geografia Física d'Espanya, la de López Bermúdez defensada l'any 1972.

8. El projecte no arribà a bon port i el llibre de Rosselló en fou l'únic exemplar de la projectada obra. Tanmateix el mateix Rosselló va engregar l'elaboració del volum de la comarca de Llevant que, finalment, no va concloure.

a Mallorca (Rosselló, 1964b: 244, figura 1). En aquell mapa de *Comarques de Mallorca* (fig. 2) del 1964 es delimiten 5 comarques que, des d'aleshores tot i que amb diferents delimitacions, s'han vingut citant i utilitzant força, tant per part d'estudiosos com d'administracions:

- la **serra de Tramuntana**, anomenada popularment *sa Muntanya*,
- el **Pla**, amb una delimitació més extensa que la que es considera actualment, arriba a les badies de Palma i d'Alcúdia,
- **Llevant**, una espècie de *fnisterrae* de la Mallorca més oriental,
- el **Raiguer**, topònim avui molt popular, recuperat per Rosselló de la crònica de Pere Marcili que identificava el que avui anomenariem l'ecotò Pla-Muntanya,
- I el **Migjorn**, l'equivalent al sud i sud-est de l'illa a la que Rosselló li dedicà la seva tesi.

Figura 2. Les comarques de Mallorca

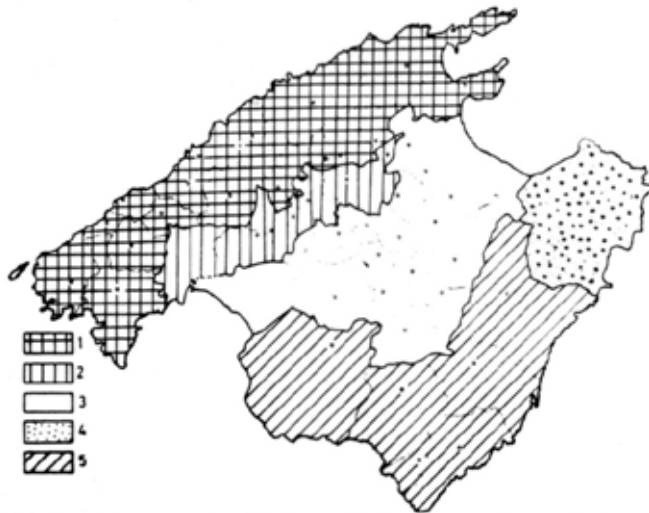

Fig. 1. — Comarcas de Mallorca: 1. Muntanya (Sierra principal). 2. Raiguer (Piedemonte). 3. Pla (Llano central). 4. Llevant (Levante). 5. Migjorn (Sur y sur-este). En trazo fino los límites municipales.

Font: Rosselló, 1964a, p. 244.

De fet, sota la direcció de Bartomeu Barceló, es dirigiren dues tesis ja citades que pretenien “completar el mapa” de *Comarques de Mallorca* del 1964, la de Pere Salvà (1978) que estudiava l'espai rural de la serra de Tramuntana⁹ i la

9. Aquesta tesi comptava amb el precedent de la d'en Miquel Ferrer (1974) que, des de l'enfocament històric, analitzava la població i la propietat de la serra de Tramuntana.

de Francesca Florit (1983) que analitzava la transformació del paisatge rural i de la propietat de la terra a la comarca del Pla. Però aquestes i altres tesis ja són centrades temàticament en l'anàlisi geogràfica agrària i rural, són tesis de Geografia Humana, no de Geografia Regional. I això, potser, per dues raons. En primer lloc per mor de que el llistó de la tesi de Rosselló s'havia posat tan alt que, segurament, va desanimar molts investigadors i, en segon lloc per mor dels canvis paradigmàtics que afectaven la Geografia espanyola que, com hem assenyalat, inauguren les tesis temàtiques que, des d'aleshores es lligiran a la UIB i arreu de l'Estat.

Las Islas Baleares. Mallorca, el sur y sureste s'emmarca en el paradigma regional on s'entremesclen consideracions d'història natural i cultural. Diu l'autor:

“La delimitació comarcal és un problema de solució difícil. L'ampli terç de l'illa de Mallorca englobat en aquest treball correspon a una unitat geogràfica real, tot i que la història podria reclamar horitzons més dilatats, i amb arguments geomorfològics aquells es reduirien considerablement. Criteris climatològics -la comarca més àrida de Mallorca- i administratius donen raó, en darrera instància, del territori estudiat.” (Rosselló Verger, 1964b, 2018, p. 1).

Per tant àmbit històric més dilatat, àrea geomorfològica més reduïda però amb homogeneïtat climàtica i administrativa.

El treball és redactat en un estil fresc, desenfadat i directe. I és que, efectivament, els que el coneixem sabem que Rosselló no va de circumloquis, expressa directament i sense vacil·lacions el que considera que val la pena defensar.

La publicació de la tesi, de 547 pàgines, fou acompanyada d'unes 300 il·lustracions i d'un centenar de mapes, incorpora algunes novetats per l'època en que fou defensada, com l'ús de la fotografia aèria o l'anàlisi de l'emfiteusi. La investigació és dividida en tres parts diferenciades.

1. El paisatge natural (120 pàgines)
 - a. El relleu
 - b. L'arxipèlag de Cabrera
 - c. El clima i les aigües
 - d. La vegetació i la fauna
2. Població, ciutat i viles (120 pàgines)
 - e. Demografia
 - f. Les ciutats i les viles
3. Les Activitats econòmiques (263 pàgines)
 - g. La ruralia
 - h. L'activitat industrial
 - i. El comerç i la circulació
 - j. La mar

El valor “arqueològic” del llibre, que remarca el mateix autor en la nota editorial de la present edició, és més que palès quan comparem les 147 pàgines dedicades a la ruralia (més de la meitat de les activitats econòmiques) amb les 14 dedicades al turisme. El turisme que s’insereix en el subcapítol “La Mar” on, amés, es tracta dels ports, la pesca, els perills del mar i el contraban. Evidentment, érem davant d’una altra Mallorca.

El sud i sud-est, el Migjorn de Mallorca, és el territori per excel·lència de les marines seques que cap al nord, en augmentar la pluja i el relleu, minven, fins que les muntanyes d’Artà, ja completament llevantines, les fan pràcticament desaparèixer. Cap al centre, cap al Pla, l’imponent puig de Randa delimita la comarca malgrat que la literatura popular i culta sovint el considera situat al bell mig del Pla.

Ha estat segurament la predominança dels conreus del Pla el que ha fet vacil·lar sovint els límits entre el Pla i les marines. Quan Pla volia dir terra rica –on hi havia cereals de subsistència i vinya d’exportació–, terra rica volia dir Pla i marina pobresa i perill.

Les marines han estat, i en part encara són, una mescla simbiòtica que representava un equilibri estàtic entre una agricultura que empenyia des de l’interior cap a la costa i una natura que podia resistir millor gràcies al reforç que li representava la mar. L’hostilitat per a l’agricultura, era per mor de la magror dels sòls, les regulars envestides dels vents marins i la quasi ancestral amenaça per al poblament que representaven els atacs de corsaris i pirates. Una precaució de poblament que afectà a totes les marines de les Balears, no només a les del Migjorn de Mallorca.

La natura del Migjorn, bàsicament arbustiva, ha fet de bardissa al constant vent marí alhora que servia de viver de caceres. Així les clarianes intrarbustives es beneficiaven d’una protecció natural que no podia desaparèixer ja que si ho feia ho feia amb ella la cacera i l’agricultura es veia greument afectada. Tanmateix la terra que s’hagués pogut alliberar de més hauria estat de tan poca qualitat com la que durant les dècades de més fam romperen els nombrosos roters de les marines.

Les marines del Migjorn, allò més sud, allò més àrid, allò més planer, farcides d’arbres de secà, ha estat considerat paisatgísticament monòton (Picornell, 1985, p. 8), una monotonia que, tanmateix, des de l’aire, esdevé un gran mosaic divers.

Tots aquests coneixements i molts altres aspectes del sud i sud-est de Mallorca són deutors de la tesi de Vicenç M. Rosselló i Verger. Una tesi regional excel·lent la lectura, o relectura, de la qual ens pot servir per visitar i veure com era aquella comarca natural que, avui, ja és complement artificial, i més que ho serà en entrar en funcionament la nova autopista de Campos...

Una tesi, en resum, duta a terme per un geògraf irrepitible y compromès amb el país com ho demostra la feinada que ha invertit per, 56 anys més tard de la seva lectura en castellà, publicar-la en català.

Enhorabona Don Vicenç.

Bibliografia

- BALLESTER, Rafael (1908). *Investigaciones sobre metodología geográfica*. Madrid: Imprenta del Patronato de Huerfanos de Administración Militar.
- (1909). “Investigaciones sobre metodología geográfica”. *Boletín de la Instrucción Pública de la República Argentina*, núm. 10, p. 63.
- (1916). *Geografía de España*. Girona: Imprenta y Librería de Viuda e Hijo de José Franquet.
- BARCELÓ, Bartomeu (1956). “Evolución de la estructura agraria del término de Ocaña”. *Estudios geográficos*, núm. 63, p. 185-206.
- (1970). *Evolución reciente y estructura actual de la población en las Islas Baleares*. Madrid-Eivissa: CSIC/Instituto de Estudios Ibicencos.
- BOIRA, Josep V. (2000). “Sobre la terra i els homes. Entrevista a Vicenç M. Rosselló i Verger”. *El contemporani: revista d'història*, núm. 21-22, p. 25-31.
- BRUNET, Pedro (1981). *Los ferrocarriles de la Isla de Mallorca*. Tesis doctoral, Universitat de Palma de Mallorca.
- COMPANY, Miquel (1988). L'ensenyament de la geografia i els geògrafs mallorquins del segle XIX. *Treballs de Geografia*, núm. 40, p. 7-21.
- COLOM, Antoni (1980). Un regeneracionista mallorquí: Rafel Ballester i l'ensenyament de la geografia. *Trabajos de Geografía*, núm. 37, p. 63-82. http://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/treballsGeografia/index/assoc/Treballs/_de_Geografia_19/80v37p06.dir/Treballs_de_Geografia_1980v37p063.pdf
- DANTÍN, Juan (1948). *Resumen fisiográfico de la Península Ibérica*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas [1912].
- (1942). *Regiones naturales de España*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas [1922].
- DERRUAU, Max (1949). *La Grande Limagne, Auvergnate et ourbonnaise. Étude Géographique*. Clermont-Ferrand: Delaunay.
- FERRER, Miquel (1974). *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca. (Evolución històrica)*. Palma: Diputació Provincial de Balears.
- FLORIT, Francesca (1983). *Las transformacions del paisatge rural i de la propietat de la terra a la comarca del Pla de Mallorca (s. XIX-XX)*. Tesis doctoral, Universitat de Palma de Mallorca.
- LE LANNOU, Maurice (1941). *Pâtres et paysans de la Sardaigne*. Tours: Arrault.
- MATEU, Joan F. (2006). “Vicenç M. Rosselló i la geomorfologia litoral”, dins: Eulàlia SANJAUME; Joan F. MATEU [ed.]. *Geomorfologia litoral i quaternari. Homenatge al professor Vicenç M. Rosselló i Verger*. València: Publicacions de la Universitat de València, p. 13-33.
- MIR, Andreu; Damià PONS (2004). “Vicenç M. Rosselló Verger. La saviesa aplicada al coneixement geogràfic”. *Lluc: revista de cultura i d'idees*, núm. 839, p. 9-15.
- MURRAY, Ivan, (2012). *Geografies del capitalisme balear: poder, metabolisme socioeconòmic i petjada ecològica d'una superpotència turística*. Tesis doctoral, Universitat de les Illes Balears. <http://dspace.uib.es/xmlui/handle/11201/2876>
- PICORNELL, Climent (1985). “El Migjorn de Mallorca”. *Palau Reial*. 1, núm. 4, p. 7-16.
- QUINTANA, Albert (1979). *El sistema urbano de Mallorca*. Palma: Ed. Moll.
- RAMIRO, Enric (2002). *Aproximació a l'escola valenciana de geografia*. València: Biblioteca Nueva, Universitat de València.
- RECLUS, Élisée (1876). “L'Espagne”, dins: *Nouvelle Géographie Universelle*. París: Hachette.
- REPARAZ, Gonçal de (1928). *La Plana de Vic*. Barcelona: Barcino.
- RIUDOR, Lluís (1989). “L'herència vidaliana en la geografia espanyola”. *Treballs de la Societat Catalana de Geografia*, núm. 20, p. 21-34.
- ROSSELLÓ, Vicenç M. (1959). “La huerta de Levante en Palma de Mallorca”. *Estudios geográficos*, núm. 77, p. 523-578.

- ROSSELLÓ, Vicenç M. (1964a). “El regadío en la isla de Mallorca”, dins: *Aportación española al 20 Congreso Internacional de Geografía*, Madrid: Centro Superior de Investigaciones Científicas, p. 235-254.
- (1964b). *Mallorca. El sur y el sureste. (Municipios de Llucmajor, Campos, Ses Salines, Santanyí, Felanitx y Manacor)*. Palma: Cámara Oficial de Comercio, Industria y Navegación.
- (2018). *Rèquiem per als molins aiguaders de Mallorca*. Palma: Leonard Muntaner Editor.
- SANJAUME, Eulàlia; Joan F. MATEU [ed.] (2006). *Geomorfologia litoral i quaternari. Homenatge al professor Vicenç M. Rosselló i Verger*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- SALVÀ, Pere A. (1978). *Aproximación al conocimiento de la transformación del espacio rural en la serra de Tramuntana de la isla de Mallorca*. Tesis doctoral, Universitat de Barcelona.
- VILA, Pau (1926). *La Cerdanya*. Barcelona: Barcino.

Vicenç Rosselló, un geògraf total¹

Josep Oliveras

Societat Catalana de Geografia

Benvolguts president de l'IEC, Joandomènec Ros; consellera de Cultura del Govern de les Illes Balears, Sra. Fanny Tur; doctor Vicenç M. Rosselló i Verger, autor del llibre; i altres homes i dones presents en aquesta sala Prat de la Riba de l'Institut d'Estudis Catalans.

D'acord amb la petició que em va fer el responsable de la reedició de la tesi doctoral del professor Vicenç Rosselló, el senyor Damià Pons, delegat de l'IEC a Palma, a mi em pertocaria parlar de l'obra en el context de l'època i dels estudis geogràfics que es feien en aquells moments, perquè de l'obra en si ja parlaria el seu autor.

En primer lloc, i abans de començar la breu intervenció, em pertoca donar les gràcies a l'Institut d'Estudis Catalans i a l'Institut d'Estudis Baleàrics que per mitjà d'un bon acord ens han permès poder distribuir gratuïtament l'obra a tots els nostres associats i associades, a canvi de la compra d'un nombre determinat d'exemplars.

Ara, abans de tractar del significat de l'obra dins els estudis de Geografia regional, deixin-me dir algunes coses de l'autor, encara que entre el públic hi ha algunes persones que el coneixen millor que jo. Vicenç M. Rosselló va néixer a Palma l'any 1931, fill d'un mestre interessat pels fòssils i els mapes geològics. Va iniciar estudis de Ciències Naturals a la Universitat de Barcelona i tornà a Palma per treballar, però es traslladà a València on tenia una germana i cursà a aquella universitat els estudis de Filosofia i Lletres, on s'especialitzà en Geografia. En acabar, a l'any 1959, el catedràtic de Geografia, Antonio López Gómez, deixeble de Manuel de Terán, li oferí quedar-se a la universitat de professor adjunt, cosa que li permeté desplegar una intensa tasca en el camp de la Geografia física. En quedar vacant la càtedra de Geografia de la Universitat de Múrcia en marxar el doctor Joan Vilà Valentí a la de Barcelona (1965), el professor Rosselló guanyaria la càtedra d'aquella universitat (1967), per passar després a la Universitat de València (1969), per trasllat del professor López Gómez a l'Autònoma de Madrid. És a la Universitat de València on el doctor Rosselló desenvoluparia una immensa tasca en ser el cap del departament de Geografia. Formà nombrosos deixebles, implementà la llicenciatura en Geogra-

1. Intervenció del president de la SCG en la presentació del llibre de V. Rosselló a Barcelona, el 19/11/2018, amb la presidència de Joandomènec Ros (IEC) i Fanny Tur, consellera de Cultura de les Illes Balears.

fia i realitzà una àmplia activitat de recerca en els camps de la geomorfologia litoral, toponomàstica, cartografia històrica, geografia regional, etc.

El llibre que es presenta és la seva tesi doctoral, que va defensar el novembre del 1962 a la Universitat de València, davant d'un tribunal en el qual hi havia de president el doctor Amando Melón y Ruiz de Gordejuela, de la Universitat de Madrid, i de vocals el doctor Manuel de Terán Álvarez, també de la de Madrid, i dos catedràtics d'història de la Universitat de València, els doctors Joan Reglà Campistol i José Maria Jover Zamora, actuant-hi de ponent el seu director, el catedràtic Antonio López Gómez. No sé pas que li dirien els membres del tribunal, ben segur que els historiadors poca cosa, i els geògrafs potser alguna petita observació, perquè amb un treball com aquell, només podien donar-li la màxima nota, que és el que varen fer. La tesi es va editar en castellà al cap de dos anys per la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació, el gabinet d'estudis de la qual dirigia el geògraf i futur catedràtic de la Universitat de les Illes Balears, Bartomeu Barceló.

Quan jo estudiava a la Universitat de Barcelona (*la Central*), sabia de l'existència de l'autor del llibre que presentem perquè algun professor havia comentat alguna cosa del departament de Geografia de València i que allà era molt important la Geografia física que impartia un tal Rosselló, que era molt exigent amb els alumnes. Era força freqüent veure pel departament de Barcelona l'altre catedràtic mallorquí, el professor Barceló, però no recordo en aquells temps haver-hi vist mai en Rosselló. De fet, el meu encontre amb ell va ser a través de la lectura de *Les illes Balears. Resum Geogràfic*, editat per l'editorial Barcino l'any 1977, i un any o dos després un capítol sobre la pesca a la *Geografia general de España* de M. de Terán, L. Solé Sabarís i altres (1978).

Posteriorment he sabut més coses d'ell, per exemple que li van oferir d'anar de catedràtic a la Universitat Autònoma de Barcelona, però que no va acceptar; de les seves publicacions i altres anècdotes de la vida acadèmica, etc. Encara que la coneixença més directa ha estat a través dels actes i sessions de la Secció de Filosofia i Ciències Socials de l'IEC, i de la pròpia Societat Catalana de Geografia, de la qual és soci d'honor, i en algun dels viatges d'estudi de Setmana Santa per la Mediterrània en què hem coincidit. La idea que m'he fet d'ell és que és un professor amb molt de caràcter, molt treballador i seriós amb el que fa, i segurament molt exigent amb ell mateix. Dels que els hi agrada el contacte amb la realitat del terreny, tant o més que la butaca de la biblioteca, partidari del treball ben executat, del detall, de l'exactitud, molt més a favor dels mètodes inductius que dels deductius, d'aquells que saben fer bones descripcions per després definir, comparar i interpretar, tal com predicaven els mestres de la Geografia regional de la Sorbona.

Sobre el terreny, és un gran caminador, trespador afegeixo, perquè en baixar per una barranca de l'illa de Creta, ell que és un jove d'una certa edat, ens va avançar gairebé a tots. Explica amb la seguretat de saber el que diu, i en

converses generals sol gastar, a vegades, una apreciable i mallorquina ironia, acompanyada d'un somriure.

Com a geògraf és dels més complets que hi ha a la península, ja que gairebé ha tocat tots els camps principals de la Geografia, i d'aquestes característiques ja en queden ben pocs. El seu àmbit de dedicació ha estat fonamentalment el dels Països Catalans, o el de les terres en les quals es parla català, si no els agraden les connotacions polítiques. Sobre aquesta llenca peninsular i les seves illes, ha fet recerca en Geografia física i publicat sobre les seves albuferes i el litoral valencià, els efectes de les ones sobre el litoral, el massís de Mondúber; en Geografia agrària s'ha ocupat del regadiu a l'illa de Mallorca, del prat de Sant Jordi, de l'horta de Llevant; en Geografia urbana té un interessant treball sobre cinquanta-cinc ciutats valencianes; ha publicat sobre la toponomàstica de Migjorn i de Xaloc de l'illa de Mallorca; en Geografia regional té una Geografia del País Valencià; i fins i tot un estudi sobre les centuriacions romanes a la península. Darrerament han estat molt interessants les seves aportacions a la història de la cartografia, amb una *Cartografia Històrica dels Països Catalans* (2008), un treball sobre agrimensors i plànols parcel·lars a les Illes, el traçat de la frontera valenciana amb Castella, o els mapes murals de Mallorca. En Vicenç Rosselló és un geògraf "tot terreny", amb alguns centenars de publicacions, un geògraf dels que sap combinar "la pols dels arxius, amb la pols del terròs", com escrivia l'Antoni Rovira i Virgili.

Mallorca. El sud i sud-est, la seva tesi, ara redactada de nou en el seu català mallorquí, s'inscriu dins el paradigma de la Geografia regional vidaliana, que va elaborar Paul Vidal de la Blache en el tombant dels segles XIX al XX. Vidal, seguint els geògrafs alemanys entengué que el paper de la Geografia era el d'interpretar, donar a conèixer i fer comprendre, les diferents parts de la Terra i dels estats i nacions. Només d'aquesta manera es podria tenir una visió total del món, i trobar determinats principis generals, tan vàlids en una part com en una altra del globus. La base dels estudis havien de ser les regions naturals, entenent com a tals els espais geogràfics que presenten unes característiques físiques pròpies i diferenciades dels espais veïns. Aquestes característiques vindrien donades per la naturalesa i bàsicament serien marcades pel relleu, la litologia, la climatologia, la hidrografia, els tipus de sòl i la vegetació. Uns elements o factors que interactuarien entre ells i produirien uns determinats paisatges, però mai hi hauria un únic factor determinant, com el que pensava aquell geòleg francès de principis del segle XIX, que creia que els departaments de litologia granítica produïen en la vida dels humans efectes diferents als de litologia calcària.

Aquesta idea de regió natural va entrar amb força gràcies a geòlegs i naturalistes com els Hernández-Pacheco, pare i fill, de la Universitat de Madrid i del Museu de Geologia; però especialment gràcies a Juan Dantín Cereceda que entre desembre del 1913 i el primer quadrimestre del 1914 va anar a la Sorbona, a París, amb un ajut de la Junta de Ampliació de Estudios, a estudiar

Geografia física amb Emmanuel de Martonne, gendre de Vidal de la Blache, encara que Dantín es quedà només amb les idees relacionades amb la regió natural, i no desenvolupà el concepte de la regió geogràfica elaborat per Vidal de la Blache i alguns dels seus seguidors, especialment Lucien Gallois, Albert Demangeon i Raoul Blanchard.

Vidal de la Blache, adapta a la Geografia les idees del corrent filosòfic del possibilisme, i aleshores, davant una regió natural que els geògrafs han definit i delimitat, els humans s'adapten al medi natural i disposen sobre allò que la natura permet. S'estableixen així unes relacions de doble direcció entre el medi natural i l'activitat humana. Entre diferents possibilitats d'utilització de la naturalesa, els humans trien aquelles que els poden produir més beneficis, ajudats per les tècniques de què disposen. En la regió geogràfica les activitats humanes hi tenen un paper que no tenien en la regió natural, i a voltes, fins i tot, una regió geogràfica pot ser més àmplia que una regió natural en jugar en la seva formació la història, les activitats econòmiques i el paper de la ciutat-capital.

A Espanya, i en particular als Països Catalans, l'introduïdor de la regió geogràfica va ser, com ja saben, Pau Vila, que a l'any 1923 anà a Grenoble a estudiar el mètode de la Geografia regional que impartia Raoul Blanchard, i va ser seguint aquesta metodologia que a l'any 1926 va publicar la seva monografia sobre la Cerdanya, on les activitats humanes se superposen a l'escenari configurat pel medi físic que presenta Marcel Chevalier. Tres anys abans Miquel Santaló havia publicat el seu assaig sobre el Gironès, però el resultat és inferior a la síntesi que presenta Pau Vila, que tingué un gran ressò i trobà continuïtat en la seva *Geografia de Catalunya* (1928-1935).

Gràcies a la traducció de la *Geografia Universal* de Vidal de la Blache i Gallois, iniciada per Pau Vila i continuada per Lluís Solé Sabarís i Manuel de Terán junt amb altres col·laboradors (1928-1955), seguides per la *Geografia de España y Portugal* (1952-1967) i de la *Geografia de Catalunya* dirigida per Lluís Solé Sabarís (1958-1974), la metodologia de la regió geogràfica sobre la base de la natural s'imposarà a tot l'Estat, de tal manera que els catedràtics directors de tesis doctorals solien recomanar, o bé obligar, als seus deixebles la realització d'una tesi sobre una regió que havien de definir, tal com passava a França, on la geografia regional era el dogma geogràfic fonamental. A l'estat veí Albert Demangeon va fer la tesi sobre la Picardia, Camille Vallaux sobre la Baixa Bretanya, Raoul Blanchard sobre la plana de Flandes, Jules Sion sobre Normandia, etc.

A Espanya les monografies regionals, tot i haver-hi algun estudi d'abans de la guerra, es faran patents des dels inicis dels anys cinquanta, generalment com a tesis doctorals. Els catedràtics de les universitats de les capitals regionals intentaran, a base d'encarregar als seus deixebles monografies de les subregions, equivalents a les comarques catalanes, cobrir tot el seu territori de domini acadèmic. El 1951 Alfredo Floristán publica la seva tesi sobre la Ribera tudelana de Navarra, el 1955 Ángel Cabo sobre la comarca de la Ar-

muña, l'any següent Francisco Quirós sobre la conca minera de Puertollano, el 1957 Manuel Ferrer sobre el Campo de Cariñena, etc. A la Universitat de València, Antonio López Gómez farà el mateix sobre les comarques de les tres províncies que anirà distribuïnt entre els deixebles, encara que Vicenç Rosselló se'n pot escapar, justament per ser mallorquí i oferir una proposta sobre la seva terra. Quan ell en serà catedràtic, i en els primers anys, encara orientarà algunes tesis sobre estudis regionals, tant del País Valencià com d'altres regions històriques.

A Catalunya, després de la Cerdanya va seguir la monografia sobre la plana de Vic (1928), elaborada per Gonçal de Reparaz (fill), tot i que la part del medi físic va ser obra de Josep Ramon Bataller. Dos anys més tard, Josep Iglésies va publicar un treball sobre la delimitació de la comarca del Priorat i un altre sobre el Camp de Tarragona, que sense ser una monografia regional completa, incidia en la metodologia de definir una regió geogràfica. Encara el 1948 sortia publicat el seu assaig sobre la comarca d'Igualada i la seva extensió.

La postguerra va significar un important retrocés a Catalunya en els estudis regionals que només salvà Lluís Solé Sabarís i Pierre Deffontaines orientant a Salvador Llobet per estudiar l'àrea del massís del Montseny i el Principat d'Andorra (1945 i 1947). L'obra de Llobet, *El medi i la vida a Andorra*, va ser reeditada en català l'any 1986 i *El medi i la vida al Montseny*, l'any 1990. Posteriorment el 1956, Joan Vilà Valentí presenta la seva tesi sobre el Bages, dirigida oficialment per José Manuel Casas Torres, que només serà editada parcialment en articles. Del 1963, és la d'Albert Compte sobre l'Alt Empordà, del mateix director i editada l'any següent; i del 1966, la de Maria del Tura Bolòs referida a la comarca d'Olot, editada el 1977. Encara a l'any següent (1978), Josep Tortosa i Duran presentava la tesi sobre el pla i la ciutat de Lleida, publicada al cap de tres anys.

D'aquestes tesis i treballs de geografia regional, seguint els models de la geografia francesa, les obres més reeixides a Catalunya són les de Salvador Llobet, especialment *El medi i la vida al Montseny*, on a partir de la morfologia, el clima, la hidrologia i la vegetació, situa el poblament antic i la població moderna, per entrar seguidament a estudiar l'agricultura, amb els límits que les temperatures i la pluja, en relació amb l'altitud imposen als conreus. La ramaderia també s'estudia en relació íntima amb el medi, així com l'explotació forestal i bona part de les activitats industrials fruit de la transformació de productes agrícoles, ramaders o forestals. Les comunicacions obertes sobre la morfologia i aprofitant les valls fluvials, donarà pas a l'anàlisi de pobles i viles, des del punt de vista de la seva posició i formes d'agrupament de les cases, les quals mereixen també atenció, sigui per la seva disposició, funcions, materials, etc. La relació entre activitats humanes i el medi natural produeix un gènere o manera de vida, molt lligat a la tradició i a l'economia que recolzen sobre els condicionants del medi. Finalment destaca les divisions administratives antigues i modernes i el paper de la muntanya com a refugi.

Aquest tipus de treballs decauran els anys setanta del segle passat en establir-se una forta divisió entre la Geografia física i la humana, i especialitzar-se cadascuna en funció de les matèries i professors que hi havia en els nous ensenyaments o especialitzacions en Geografia. Així apareixen tesis de demografia, geografia urbana, geografia social i econòmica, morfologia, biogeografia i paisatge, climatologia, etc.

Una nova sèrie d'estudis regionals serà fruit a Catalunya de noves demandes de l'administració autonòmica relacionades amb programes de desenvolupament i planificació, o bé a encàrrecs d'entitats de crèdit com a prova del seu interès per les àrees comarcals. Treballs que en bona part dels casos són resultat de la col·laboració entre geògrafs i economistes, en els quals l'espai a estudiar correspon a una delimitació administrativa ja establerta, i on les activitats humanes tenen preeminència sobre el medi natural, sense que sovintegi cap remarca sobre les mútues influències que van caracteritzar alguns dels estudis anteriors, en especial els ja assenyalats del professor Llobet. Era una altra època en la qual les noves comunicacions, activitats, migracions i mobilitat, tenien poc a veure amb les regions dels anys cinquanta.

L'obra de Vicenç Rosselló que presentem pertany plenament al tipus d'estudis de la primera etapa de l'anàlisi regional, en què les regions s'havien de delimitar i definir. El sud i sud-est de Mallorca, comprèn sis municipis (Llucmajor, Campos, Ses Salines, Santanyí, Felanitx i Manacor), escollits en funció de criteris climatològics i administratius, tot i fent revisió dels elements proporcionats per la història que constituïrien una unitat més gran, o els elements de la geomorfologia, que en aquest cas la unitat seria més petita. Rosselló cerca el compromís entre les forces imposades per la naturalesa i la voluntat dels humans que modulen el paisatge per assegurar-se la subsistència en la comarca més àrida de Mallorca. La base possibilista del paradigma de la geografia regional vidaliana queda molt clar en el text introductori de la part de demografia en precisar que: "Tot un seguit de fenòmens interdependents aclareixen l'esdevenir humà al solar de la comarca i alhora cobren relleu amb l'estudi de l'evolució d'aquest grup humà que, sense deixar de ser lliure, actua sovint sota imperatius del medi o de la tradició".

La tesi de Vicenç Rosselló és el resultat d'un treball exhaustiu sobre el terreny, observant, fent fotografies, croquis, i moltes entrevistes a pagesos, advocats, capellans, metges, secretaris i oficials d'ajuntaments, així com a altres professionals. Parteix d'una abundosa bibliografia i s'orienta amb la tesi de Maurice Le Lannou sobre l'illa de Sardenya (1941) i de Max Derruau sobre les planes de la Limagne (1949). Fa cerca als arxius municipals i parroquials, encara que la documentació sigui "un malgirbat i ocasional registre parroquial pretridentí", utilitza els mapes geològics, cadastrals... i fins i tot primerenques fotografies aèries.

La tesi està estructurada en tres grans apartats. El primer el dedica a 'El paisatge natural', el segon a 'La població, ciutats i viles', i el tercer a 'Les activi-

tats econòmiques'. De tots els temes tractats el que li ocupa més extensió és el dedicat a 'La ruralia', com a activitat predominant a la comarca i que estudia des dels temps antics, amb les successives rompudes i ocupació de les terres, la propietat i els contractes que aquesta establia amb els pagesos sense terra o roters. Molt interessant el seu anàlisi del parcel·lari que no sempre s'adapta al relleu i que li permet cartografiar els espais de camps oberts i tancats.

En tots els capítols hi ha apartats molt interessants per veure justament la relació entre el medi i l'establiment humà, com quan tracta el tema de l'abastiment d'aigua a les poblacions, que condiona el propi assentament humà; que en limita el creixement i que obliga a la perforació de pous i a la construcció de nombrosos aljubs i basses.

No vull pas resumir aquesta extensa tesis, que té pel seu autor un valor arqueològic o testimonial, perquè cinquanta-sis anys després de redactar-la, dóna abundants notícies i proves gràfiques d'una comarca que ja no és la mateixa, que s'ha transformat completament com a conseqüència de l'electromecanització de quasi tot el que es feia manualment o amb l'ajut del bestiar, però especialment pel fenomen del turisme que ha portat nous pobladors i visitants, i ha forçat la transformació d'un paisatge que havia romàs inalterable al llarg de molts anys.

Aquestes transformacions es palesen en molts paràgrafs de l'obra, des dels referits pròpiament al paisatge i a les vies i mitjans de comunicació, com els que tracten de la vida i nivell de les poblacions, de l'ús del telèfon, restringit a professionals dels serveis i fabricants, als menjars i diversions.

Foto: Enric Bertran

Al marge de les dades, observacions, descripcions, explicacions, etc, la fotografia i la cartografia són uns elements que no solament acompanyen, sinó que tenen valor per si mateixos, ja que mostren el que ja no existeix. Són empremtes d'un passat del qual el professor Rosselló fa de notari. Dona fe d'aquell paisatge de terres dures i petites valls fèrtils que s'anà adaptant a les necessitats humanes i del mercat, i que imprimia caràcter a la seva gent, de tal manera que els de Campos podien diferenciar-se dels de Santanyí o Lluçmajor.

Enhorabona a l'autor per haver aconseguit reeditar l'obra, en uns anys de noves transformacions i crisis pregones, per donar-nos a conèixer un tros de la seva terra, i fer-ho en la llengua pròpia de Mallorca. Una traducció del castellà al mallorquí feta per ell mateix i que resulta molt bella i agradable de llegir. Felicito també a les institucions que han fet possible aquesta edició, i ens han permès comprovar la diversitat geogràfica d'un espai unit per una comunitat històrica que, "ens ha de fornir l'entramat material sobre el qual l'home va muntar el seu complex econòmic i demogràfic".